

نقش پنهان بازار در نهضت ملی شدن صنعت نفت

۲۱ مرداد ۱۴۰۴ ساعت ۱۶:۴۵

در صفحات پرفراز و نشیب تاریخ معاصر ایران، نهضت ملی شدن صنعت نفت همچون ستاره‌ای درخشان می‌درخشد. اما در کنار چهره‌های شناخته‌شده این جنبش، شبکه‌ای قدرتمند و کمتر دیده شده از بازاریان، نقشی حیاتی در به ثمر رساندن این حماسه ملی ایفا کردند. این نوشتار به کاوش در اعماق این همکاری ناگفته می‌پردازد، جایی که نبض استقلال‌خواهی ملتی در قلب بازار می‌تپید.

نهضت ملی شدن صنعت نفت یکی از تاثیرگذارترین وقایع تاریخ معاصر ایران محسوب می‌شود. نهضتی که در راس آن جبهه ملی به رهبری مصدق بود و تلاش کرد ایران را از بند استعمار و استثمار برهاند. در این میان، نقش نیروهای اجتماعی مختلف در به ثمر رسیدن این هدف بر کسی پوشیده نیست. از نیروهای مذهبی به رهبری روحانیت گرفته تا روشنفکران جوان و کارمندان همه در پیروزی نهضت ملی کردن صنعت نفت نقش‌آفرینی کردند.

با این حال، بررسی نقش بازار در پیروزی و به نتیجه رسیدن این جنبش اهمیت خاصی دارد. مطالعه نقش پایگاه سیاسی و اجتماعی بازاریان و شناخت کنش و اندرکنش‌های این طبقه می‌تواند ما را در رسیدن به درک مناسبی از جامعه شناسی سیاسی این حرکت یاری رساند. بر این اساس، تلاش خواهد شد تا در سطور نقش بازار و بازاریان در نهضت ملی شدن صنعت نفت مورد ارزیابی قرار گیرد.

بازار و مصدق

با به قدرت رسیدن مصدق به عنوان نخست وزیر در دوران پهلوی دوم مردم ایران در قالب اقشار و گروه‌های مختلف تلاش کردند حاکمیت ملی و استقلال کشور را تضمین کنند. نهضت ملی شدن صنعت نفت نماد و سمبل این حرکت به حساب می‌آمد. بازار به عنوان یکی از حامیان اصلی این حرکت از یک سو با روحانیت و از طرف دیگر با مصدق و یارانش در جبهه ملی در ارتباط بود و از آنان حمایت می‌کرد. شبکه ارتباطی بازار بسیار متنوع و متفاوت بود و افراد مختلفی را شامل می‌شد. در عین سرمایه مالی که بازار از آن برخوردار بود اعتبار و جایگاه سیاسی و اجتماعی آن از اهمیت والایی برخوردار بود. ترکیب اجتماعی کسانی که زمینه تشکیل جبهه ملی را فراهم ساختند نشان می‌دهد که بازار در ملی شدن صنعت نفت نقش مهم و تاثیرگذاری داشته است.^[۱]

مجلس چهاردهم و مصدق

فراتر از این باید گفت که بسیاری از اعضای جبهه ملی از خود بازار بودند و از مصدق حمایت می‌کردند. در واقع هنگام تشکیل جبهه ملی برخی از بازاریان به آن پیوستند یا اعضای آن را مورد حمایت قرار دادند. از جمله این افراد می‌توان به حسین مکی، مظفربقایی و ابوالحسن حائری زاده اشاره کرد که نقش مهمی در فعالیت سیاسی بازار و در حمایت از شخص مصدق ایفا کردند. در

مجلس چهاردهم شورای ملی که مصدق نماینده آن محسوب می‌شد او به همراه برخی از تجار اتاق بازرگانی علیه فساد مقام‌های دولتی سخن گفت و اقدام وی زمینه حمایت بازاریان و اصناف بازار را از او فراهم کرد. به این ترتیب بود که بازاریان انجمن اصناف و بازرگانان را در سال ۱۳۳۰ش به رهبری حاج محمد حسین راسخ افشار که رئیس صنف کفش دوزان بود تشکیل دادند و به حمایت از جبهه ملی و شخص مصدق پرداختند.^[۲]

همچنین می‌توان به حاج محمود مانیان و اعضای خانواده لباسچی اشاره کرد که از جمله بازاریانی تهران بودند که حامی و طرفدار مصدق شدند. البته در این میان جریان‌اتی در بازار نیز وجود داشت که حامی محمدرضا پهلوی و مخالف مصدق محسوب می‌شدند. به خصوص که مصدق از تجار متوسط و خرده پا در برابر تجار بزرگ حمایت می‌کرد. با این حال جریان کلی حرکت بازار به شکلی بود که از مصدق حمایت می‌شد. در همین ارتباط مصدق رهبری جریانی از بازار را در مجلس در دست گرفت که در اعتراض به واگذاری واردات مواد نساجی به معدودی تجار بزرگ، وزیر دارایی را در مجلس چهاردهم مورد انتقاد قرار داد و هیات رئیسه مجلس را مجبور کرد نسبت به انتقاد پاسخ دهد.^[۳]

حمایت بازار در جریان ملی شدن صنعت نفت

در نهضت ملی شدن صنعت نفت جانبداری بازاریان در اعلامیه‌ای که از سوی اصناف بازار خطاب به آیت‌الله کاشانی و مصدق صادر شد و به امضای بازاریان رسید به طور کامل هویدا و آشکار است. آنان در اعلامیه‌ی خود اعلام کردند به پیروی از شهادی صدر مشروطیت که همواره در مسائل سیاسی از پیشوایان دینی و ملی خود تبعیت کرده و مسیر حق را مطالبه نمودند، خواستار استیفای حقوق ملت ایران در ملی شدن صنعت نفت هستند. در همین ارتباط محمد ناصر قشقایی در خاطرات خود می‌نویسد که پس از نخست وزیری مصدق همراه تعدادی از بازاریان به نزد سردار فاخر حکمت رئیس مجلس رفتند تا پشتیبانی خود نسبت به مصدق و نهضت ملی شدن صنعت نفت را اعلام کنند. آنان همچنین خواستار کمک و حمایت مجلس از مصدق شدند و هشدار دادند که در صورت عدم همراهی مجلس با مصدق، بازارها را در حمایت از دولت خواهند بست.^[۴]

به نظر می‌رسد که تعطیلی بازار یکی از اقدام‌های مهم و موثر بازاریان در مخالفت با تصمیم‌های حکومتی به شمار می‌رفت. بازار با چنین شیوه‌ای نقش اثرگذاری را در روند رویدادهای سیاسی و تاریخی ایفا می‌کرد. به عنوان مثال می‌توان به بازار شهر شیراز اشاره کرد که در آن عده‌ای به دستور سید حسام‌الدین فالی قصد بستن بازار را داشتند تا به این وسیله حمایت خود را از مصدق و سیاست او در قبال ملی شدن صنعت نفت اعلام کنند.^[۵]

مارک گازپوروسکی می‌گوید اتحادیه اصناف و بازرگانان در شهرهای مختلف، در تمام تجمعاتی که در حمایت و پشتیبانی از ملی شدن صنعت نفت برگزار می‌شد شرکت داشت. بسیاری از تاجران بازاری و حتی روحانیونی که در بازار فعالیت داشتند به صورت فعال از سیاست محمد مصدق حمایت کردند و حتی در هسته مرکزی نهضت مقاومت ملی حضور داشتند.^[۶]

همچنین فخرالدین عظمی در کتاب خود به این مسئله اشاره می‌کند و می‌گوید بسیاری از اصناف بازار از حامیان پر و پاقرص محمد مصدق بودند. صنف چلوکبابی‌ها که حسن شمشیری نماینده آن‌ها به شار می‌آمد، صنف قهوه‌داران به نمایندگی ابراهیم کریم‌آبادی از جمله اصناف حامی مصدق بودند در حالی که اصناف نانویان، قصابان و قنادان در زمره مخالفان مصدق به شمار می‌رفتند.^[۷]

آنچه در مجموع از مطالب بالا می‌توان نتیجه‌گیری کرد این است که بازار در قبال محمد مصدق و نهضت ملی شدن صنعت نفت دو دسته بود. دسته اول که بزرگ‌تر و از کاسبان متوسط و خرده پا تشکیل می‌شد از حامیان او بودند و جریان

ملی شدن صنعت نفت را تا آخر یاری کردند. دسته دوم که کوچک تر بودند و تجار بزرگ و برخی از اصناف مانند نانوایان و قنادان را شامل می شد در برابر مصدق ایستادند و از شاه حمایت کردند.

[۱] شیدا صابری و محمدامین شیخ نوری، بازار و ملی شدن صنعت نفت، پژوهش های تاریخی، سال چهارم، شماره ۱۵، پاییز ۱۳۹۱، ص ۲.

[۲] محمدعلی همایون کاتوزیان، اقتصاد سیاسی ایران، ترجمه: محمدرضا عزیزی و کامبیز نفیسی، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۱، ص ۱۷۴.

[۳] علی اصغر سعیدی و فریدون شیرین کام، موقعیت تجار و صاحبان صنایع در ایران دوران پهلوی: سرمایه داری خانوادگی لاجوری، تهران، گام نو، ۱۳۸۴، ص ۱۰۴.

[۴] محمدناصر قشقایی، سال های بحران، تهران، موسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۶۲، ص ۱۹۴.

[۵] همان، ص ۱۹۹.

[۶] مارک گازیوروسکی و برن مالکوم، مصدق و کودتا، ترجمه: علی مرشدی زاد، تهران، قصده سرا، ۱۳۸۴، ص ۵۰.

[۷] فخرالدین عظیمی، حاکمیت ملی و دشمنان آن، تهران، نگاره آفتاب، ۱۳۸۳، ۳۷-۳۵.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetarikh.com/news/۵۰۱۷۰/نفت-صنعت-شدن-ملی-نهضة-بازار-پنهان-نقش/>